recensio.net

Zitierhinweis

Nodl, Martin: review of: Pavel Brodský / Kateřina Spurná / Marta Vaculínová (eds.), Liber viaticus Jana ze Středy. 2: Zmenšená reprodukce rukopisu XIII A 12 Knihovny Národního muzea, Praha: Academia, 2016, in: Český časopis historický, 2020, 2, p. 482-485, DOI: 10.15463/rec.86200948

český
časopis
historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

župana Štefana Nemanju (1165–1196, chybne uvedený rok 1065). Možno však oponovať, že motív kráľa-pustovníka nachádzame aj v Kosmovej kronike, konkrétne je to jeho známa relácia o zmiznutí veľkomoravského panovníka Svätopluka, ktorý sa uchýlil na Zobor. [10]

Značná časť starých gest vznikla zrejme za čias kráľa a neskoršieho svätca Ladislava (1077–1095). Výrazná zmena kronikárskeho naratívu prichádza začiatkom 12. storočia doprevádzaná vnútrodynastickým konfliktom medzi uhorským kráľom Kolomanom a jeho bratom Almošom. Kronikár bol zrejme cirkevným predstaviteľom na strane Bela II., Almošovho syna, ako to i vyplýva z nápadne negatívnej charakteristiky kráľa Kolomana. Zaujímavé je kronikárske rozprávanie z čias Štefana II. (1116–1131), ktorý viedol viaceré zahranično-politické konflikty, a to dokonca i s Byzanciou v čase, keď bola cisárovnou jeho príbuzná Piroška-Irena. Čitateľ sa tu (s. 294) dokonca dozvie aj o veľmožoch s väzbami arpádovskú dynastiu, ktorí vystupovali ako zvolení proti-králi.

Kronikári, ktorý potom zapisovali udalosti 12. storočia, skĺzavali skôr do záznamov analistickej povahy. Zmena prišla prakticky až s nástupom Ondreja II. (1205–1235). Na konci 13. storočia je potom už i v kronike badateľná snaha zo strany pápeža o nástup Anjouovcov – resp. potomkom Karola z Anjou, sicílskeho a neapolského kráľa na uhorský trón. Kronika končí svoje rozprávanie rokom 1330, kedy sa odohral uhorsko-valašský konflikt pri Posade. Dodatok kroniky obsahuje reláciu o pohrebe kráľa Karola Róberta a o korunovácii jeho syna Ľudovíta.

Edícia i štúdie obsahujú snáď iba drobné nedostatky, ktoré však zásadným spôsobom neubrali na odbornosti predmetných textov. Prezentovaná edícia *Iluminovanej* v bilingválnej verzii je vydareným dielom, ktoré môže výborne poslúžiť medievistom špecializujúcim sa na Uhorsko či celkovo na stredoeurópsky priestor

Peter Bučko

Pavel BRODSKÝ – Kateřina SPURNÁ – Marta VACULÍNOVÁ (edd.)
Liber viaticus Jana ze Středy
Svazek 1, Zmenšená reprodukce rukopisu XIII A 12 Knihovny Národního muzea;
Svazek 2, Komentářový svazek ke zmenšené fotografické reprodukci rukopisu XIII A 12 Knihovny Národního muzea
Praha, Academia – Národní muzeum 2016, ISBN 978-80-200-2553-1 (Academia), 978-80-7036-480-2 (NM).

Faksimile *Liber viaticus* litomyšlského a posléze olomouckého biskupa Jana ze Středy navazuje na nedávno stejně skvostně vydaný Jenský kodex. Zda je vydávání takovýchto faksimile, v případě Viatiku ve zmenšeném formátu, luxusní akademickou záležitostí, nechme stranou, neboť nás bude zajímat výhradně badatelský přínos komentářového svazku.

10 Bertold BRETHOLZ (ed.), *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum nova series, Tomus II., Berolini 1923, s. 32–33.

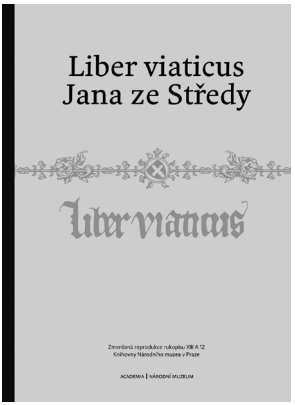

Jakým způsobem je konstruován sborník textů, které příliš netvoří jednotný celek, napovídá předmluva jednoho z editorů Pavla Brodského. Je plná superlativů, vznášených na tento rukopis. Brodský mluví o přelomovém významu Viatiku pro českou knižní malbu, o „klíčovém postavení" (nadužívání adjektiva klíčový je dnes jedním z nejčastějších parazitických jevů českých společenských věd) v knižní malbě; Mistr Viatiku či spíše s ním spojená dílna patří podle Brodského k největším malířům gotické Evropy, je prý kongeniální Petru Parléřovi a vytyčuje směr české knižní malbě. Superlativy však nejsou vlastní pouze Brodského předmluvě, ale i jeho vlastnímu textu. A to samé platí i pro studii Viktora Kubíka.

Do prostředí knižní kultury začleňuje Liber viaticus v hutném přehledu dějin rukopisných knih a knihoven v Českém království 14. století Ivan Hlaváček. Důraz přitom klade na rozlišení knihoven soukromých a institucionálních a správně upozorňuje na nárůst jak počtu, tak i kvality knihoven soukromých. Tuto změnu v době vlády Václava IV. oproti časům jeho otce chápe jako důsledek reformního hnutí. Za další charakteristický prvek předhusitské i husitské doby považuje rozvoj opisování rukopisných textů podle diktátu, což ale samozřejmě příliš nesouvisí s rukopisy typu Liber viaticus.

Na Hlaváčkův úvod navazuje biogram Jana ze Středy z pera Marie Bláhové. Autorka vychází ze staršího bádání a osvětluje církevní kariéru i Janovu činnost v panovnické kanceláři Karla IV. Velkou pozornost věnuje Janově korespondenci s Petrarkou, aniž by však do problematiky, nedávno podrobně zpracované Jiřím Špičkou, přinesla nové poznatky a interpretace. To samé platí i pro její až příliš stručné poznámky o Janově literární tvorbě, ať už šlo o adaptace starších latinských textů, například legendy o sv. Jeronýmovi, či překlady nábožensko-vzdělavatelské literatury do němčiny. Konstatování o vysoké literární úrovni jím skládaných modliteb je opět prázdným superlativem, bez hlubší komparace. Bez výhrad je však možné souhlasit s autorčiným konstatováním, že Jan ze Středy byl úspěšným autorem (kompilátorem), neboť některé jeho texty se dochovaly až v několika desítkách rukopisů.

Důkladný kodikologický rozbor rukopisu představil Michal Dragoun. Dospěl ke zjištění, že hlavní část rukopisu byla napsána mezi léty 1363–1364 a v následujících letech, tedy i po smrti Jana ze Středy, byl rukopis aktivně užíván v církevní praxi. K tomu samému dospěla i technologická analýza knižní vazby a textilních potahů desek, provedená Janou Tomšů. Technologickým otázkách se věnuje i precizní rozbor výzdoby rukopisu provedený Martinou Ohlídalovou a Janou Dřevíkovskou. Konstatovaly, že užité materiály měly vysoce kvalitní řemeslné provedení, že iluminátor pracoval s luxusními pigmenty a barvivy, stejně jako že si předem velmi pečlivě vybral nejkvalitnější pergamen.

Otázka datace, kterou nastoluje Dragoun, provází všechny následující texty. Jednotliví autoři předkládají mnohdy protichůdné názory a hypotézy. Svědčí to o tom, že kniha netvoří jednolitou monografii, nýbrž zůstává souborem samostatných, navzájem ne zcela propojených příspěvků. K otázce datace se vyslovuje i drobná studie Jaromíra

Homolky, věnovaná vyobrazení Klanění Tří králů na f. 97r. Homolka v této souvislosti připomíná dnes bohužel nedochovanou výmalbu norimberského kostela sv. Sebalda, která zachycovala scény narození a křtu syna Karla IV. a Anny Svídnické Václava v roce 1361. V této souvislosti upozorňuje, že „osobní momenty ze života císařských manželů zde byly zobrazeny způsobem dosud vyhrazeným v severské malbě jen líčením příběhů ze života světců". To podle jeho názoru „ukazuje stejně vysoký stupeň zesvětštění dvorského umění doby Karlovy jako zbožštění osoby císařovy i jeho rodiny". V tomto konstatování se Homolka odvolává na názory Františka Kavky. S obojím je ale možné polemizovat, neboť vyobrazení scén ze života Karla, jeho manželky a jejich syna Václava v církevním prostoru sice může být označeno jako jistá forma zesvětštění, v žádném případě ho však není možné nazírat jako výraz Karlova zbožštění.

Karel IV. jistě sám sebe považoval za Bohem vyvoleného panovníka, za krále a císaře pod speciální ochranou samotného Boha, Krista, Panny Marie a některých světců, například sv. Kateřiny, jak o tom svědčí Vita Caroli, nic z toho nás ale neopravňuje takovéto myšlení a konání traktovat jako skutečné zbožštění císařovy osoby a jeho rodiny, například na způsob římských císařů. A rozhodně nelze souhlasit s Homolkovým tvrzením, že Karel IV. ve Vita Caroli sám sebe chápe a představuje jako „zástupce a obraz Krista", tedy že se „prakticky s Kristem ztotožňuje". Homolkův pohled je prostě přeexponovaný.

Homolka rovněž, po vzoru většiny literatury, přeceňuje Karlův vztah k ceremoniálům a rituálům. Ano, Karel IV. během své vlády ceremoniálů a rituálů často využíval k propracované reprezentaci své moci, zároveň však, pokud bylo třeba, sahal i ke zjevným blasfemiím rituálu, jako v případě Václavovy korunovace českým králem v roce 1363, kdy císař záměrně porušil téměř všechny předpisy spojené s českou královskou korunovací, jež do značné míry sám formuloval. Karlův pragmatismus prostě občas vítězil nad Karlovým ceremonialismem a ritualismem. Homolkova ikonografická interpretace Klanění sv. Tří králů je samozřejmě pouze jednou z možných. Valoun zlata v rukou třetího krále může být ohlasem Karlova daru surového zlata ve váze syna Václava během norimberského křtu, avšak již Karel Stejskal ukázal, že vyobrazení kusu zlata v rukou jednoho z tří králů je mnohem staršího data a vcelku obvyklé.

Nejrozsáhlejší část knihy tvoří ikonografický popis miniatur ve Viatiku, doplněný o bohatý srovnávací materiál z rukopisů české i zahraniční provenience 14. století, který předložila Hana Hlaváčková. Pro možné datování rukopisu jsou významné autorčiny postřehy ohledně dodatku, adligátu, jež byly do již funkčního církevního kodexu doplňovány po roce 1355 v souvislosti se zaváděním nových svátků, zejména kopí a hřebů Kristových. Autory tohoto doplňku byly podle Hlaváčkové iluminátoři, kteří pracovali pro pražské arcibiskupství a jejichž výrazivo bylo konzervativnější než Mistra Viatiku. Jedná se o vyobrazení arma Christi a zavraždění sv. Václava s odvoláním se na Karlem IV. sepsanou svatováclavskou legendu. Odlišnost autora adligátů a původních iluminací podpořil z hlediska barev a podkladu pod plátkovým zlacením i technologický rozbor Martiny Ohlídalové a Jany Dřevíkovské.

Pro ikonografii Viatiku je podnětné i autorčino srovnání s Breviářem mistra Lva. Na jeho základě Hlaváčková konstatuje, že Liber viaticus má blíže k italským vzorům,

kdežto Breviář mistra Lva ke vzorům francouzským. V temporálu Viatiku pak autorka shledává několik zcela originálních kompozic, i když samozřejmě ona originalita může být podmíněna dnešní neznalostí veškerého dobového italského materiálu, z něhož mohl iluminátor čerpat. Kapitolu Hany Hlaváčkové považuji v knize za jednoznačně nejpřínosnější a nejpropracovanější, a to jak díky důrazu na skutečné analogie, tak uměřeností v superlativech. Zarážející je pouze autorčino tvrzení, přeexponované stejně jako Homolkovo, že Karel IV. patrně doufal v posmrtné svatořečení.

Viktor Kubík v ryze popisném pojednání o ornamentice rukopisu považuje (obdobně jako Pavel Brodský) Liber viaticus za zcela výjimečný. Jeho opakovaně zdůrazňovanou výjimečnost a originalitu však odkazuje do patřičných mezi Kubíkovo konstatování o – tvůrčím – přejímání motivů ornamentů především z italského prostředí. Spolu s tím autor soudí, že se Mistr Viatiku vrací k repertoáru ornamentů první poloviny 14. století. Dokonce v této souvislosti říká, že se jeví jako pokračovatel stylu, který v západní Evropě a v Itálii již ztratil dech. Snad až příliš nadneseně k tomu ale dodává, že Mistr Viatiku „zpoždění za vývojem hlavních center obrací v progresivní hodnoty, které otevírají budoucnost, a to nejen pro umění českých zemí". Liber viaticus je podle něho nejskvělejším dílem knižní malby v Čechách i v celé Evropě. Tím ale autor opět sklouzává k superlativům, jež následně sám zpochybňuje konstatováním o silné vazbě Mistra Viatiku ke stylu Mistra vyšebrodského oltáře, stejně jako o využívání tvarosloví předešlých i soudobých dílen činných v Čechách. Kubíkova tvrzení jsou přitom pouze produktem výhradně stylové analýzy, založené na subjektivně pojímaných kvalitativních hodnoceních.

Z Kubíkovy stylové analýzy následně vychází a opakovaně se na ni odvolává v závěrečné studii Pavel Brodský. Ten ve stejném duchu jako v předmluvě považuje Liber viaticus za „klíčový rukopis ve vývoji české knižní malby" s přelomovým významem, v němž česká knižní malba dosáhla evropského vrcholu. Pozoruhodné je, že i on ale nakonec zdůrazňuje zřetelné užívání starších domácích i cizích vzorů, jež slovům o originalitě po právu dávají pravý význam. Brodský na rozdíl od Hany Hlaváčkové přiřazuje adligát dílně Mistra Křižovnického breviáře. V návaznosti na to se pokouší o definitivní řešení datace rukopisu, kterou klade do doby po roce 1361, resp. mezi léta 1361–1364, a konstruuje skupinu rukopisů příbuzných s Viatikem, resp. shledává několik rukopisů z 15. století, v nichž nalézá jeho přímé ohlasy.

Ve studiích Hany Hlaváčkové, Viktora Kubíka a Pavla Brodského komentářový svazek velmi dobře odráží současné interpretační přístupy českých dějin umění v otázce knižní malby, a to jak s jeho přednostmi, tak s jeho výraznými limity.

Martin Nodl